

Jaroslav Pánek

LUDVÍK KUBA IN NJEGOV POMEN ZA RAZVOJ KULTURNIH ODNOSOV MED ČEHI IN JUGOSLOVANI

Referat na 22. zasedanju češko-slovaško jugoslovanske zgodovinske komisije v Mariboru oktobra 1988

Zadnji dve desetletji 19. stoletja zajemata v novejši češki zgodovini dokaj izjemno mesto. Po burnem gospodarskem razvoju završene industrijske revolucije so nastale spremembe na vseh področjih družbenega življenja, ki so nujno odmevale v bolj intenzivnem kulturnem vzponu neštevilnega, vendar že samozaveznega naroda. Tako v politiki kot v znanosti in umetnosti si je češka družba postavljala višje cilje, iskala je bolj trdno povezavo s svetom. Avtokriticizem v takimenovanih rokopišnih bojih, razmah češke poezije v delih predstavnikov Moderne, začetki impresionizma v slikarstvu, višek Dvořákové ustvarjalnosti v simfonijah in operah – vse to je pomenilo v bistvu uspešen korak čez meje dotedanjega provincializma in poskus vključiti češki narod v okvir moderne svetovne kulture.

Prav v dobi tega močnega intelektualnega vrenja se je izoblikovala osebnost Ludvíka Kube (1863–1956), glasbenika, slikarja, pisatelja, folklorista in melografa, mnogostranskega umetnika in znanstvenika, modernega »uomo universale«, o katerem je pesnik Vítězslav Nezval nekoč zapisal: »Prišla bo doba, ko bodo češkemu narodu zavidali, da je iz njegove krvi in njegovega duha zrasel tak mož.«¹ Četudi ostanemo skeptični do takih pesniških vzklikov, moramo le upoštevati dejstvo, da se h Kubovemu delu z zanimanjem vračajo posamezne znanstvene discipline. Zadnjič se je z njim podrobno ukvarjala mednarodna konferenca slovanskih etnografov, ki je L. Kubo priznala kot doslej nedocenjenega klasika te stroke.² Ker je Kuba posvetil največji del svojega ustvarjanja prav južnim Slovanom od Gorenjske tja do Makedonije, je potrebno tudi vsaj okvirno oceniti njegov pomen za razvoj kulturnih odnosov med Čehi in Jugoslovani.

Idejno izhodišče L. Kube (r. 16. aprila 1863) je tesno povezano z njegovim rojstnim krajem Poděbrady, ki leži vzhodno od Prage, v takimenovani srednječeški pokrajini; v 19. stoletju je bil ta prostor – z razliko od obmejnih češko-nemških pokrajin – izrazito nacionalno in slovansko oblikovan.³ Učiteljski inštitut v bližnji Kutni Hori, ki ga je Kuba obiskoval v letih 1879–1883, je zvesto izražal te težnje in je Kubi omogočil prvič nastopiti v vlogi zavednega Slovana. L. Kuba je osnoval študentsko društvo (v nazivu »Kościuszko« je odmevalo navdušenje nad poljskimi vstaji) in je začel med sošolci širiti znanje slovanskih jezikov in kultur.⁴ V kutnohorskem okolju se je Kubi porodila misel izdati reprezentativen zbornik slovanskih pesmi, ki ga je pozneje (1884–1929) resnično objavljala pod naslovom »Slovanstvo ve svých zpěvech«. Želja, ustvariti sintetično podobo ljudske kulture slovanskih narodov, je za dolgo časa določila smer Kubovega delovanja, zraven pa ga je pripeljala do literarnega in slikarskega dela. S honorarji za knjige, črtice in slike je Kuba pokrival visoke stroške založniške dejavnosti, povezane s »Slovanstvom«, ter je kot pisatelj in slikar postajal mecen svoje glasbene in folkloristične ustvarjalnosti. Ko so se stopnjevale finančne težave in so Kubo prisilile začasno ustaviti največje življenjsko delo, je stopil v ospredje njegov izredni slikarski dar. Kuba je torej odšel na pariško Julianovo akademijo (1893–1895), potem pa še stopil v Münchensko li-

¹ V. Nezval, Ludvík Kuba. In: Ludvík Kuba malíř, Praha 1946, s. 17.

² Ludvík Kuba a slovanská etnografie. Sborník referátů přednesených ve dnech 14. – 15. října 1986 v Poděbradech na stejnojmenné konferenci s mezinárodní účastí, konané v jubilejním roce umělcova úmrtí ve spolupráci s Ústavem pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze. I–II, Poděbrady 1987.

³ Bolj podrobno je to temo obravnaval (na omenjeni konferenci v Kubovem rojstnem kraju Poděbradích) A. Robek, Ludvík Kuba – národopisec. In: Ludvík Kuba a slovanská etnografie I, s. 1–X.

⁴ Prvotno slovansko usmeritev L. Kube edinstveno izpričuje študentski časopis Vesna (letnik III, Kutná Hora 1881); redko ohranjen izvod je še danes v knjižnici Okrožnega arhiva v Kutni Hori. Pozneje spomine na to dobo je L. Kuba uvrstil v svoje memoare Zasláhlá paleta, Praha 1955, s. 74 sl.

karsko šolo Antona Ažbëta, kjer je sredi Slovencev in drugih Slovanov ostal osem let (1896–1904). Po daljšem bivanju na Dunaju se je leta 1911 vrnil na Češko in v prihodnjih desetletjih skušal završiti svoje velikopotezne načrte. Ko je po dolgem življenju 30. novembra 1956 v Pragi umrl, so ga Čehi častili kot enega svojih največjih slikarjev. Šele poznejše raziskave so vedno bolj razkrivale medsebojno povezanost vseh umetniških in znanstvenih strok, ki se jim je L. Kuba posvečal, in ocenjevale njegov izjemen prispevek k poznavanju Jugoslovancev.⁵

Niti prej niti pozneje ni bilo Čeha, ki bi tako celotno in globoko spoznal vse jugoslovanske dežele in ljudsko kulturo njihovega prebivalstva. Tudi Kuba se je za to dolgotrajno spoznavanje odločil le pod pritiskom zunanjih okoliščin. Spočetka je mislil, da bo v nekaj letih pripravil zbirko slovanskih pesmi na podlagi starejših izdaj, kajpada v zahtevnem izboru in novi harmonizaciji. Tak postopek je bil uresničljiv samo pri zahodnih in vzhodnih Slovanih. Folklorno gradivo jugoslovanskih narodov je v tem času obdeloval Franjo Ks. Kuhač, ki ga je Kuba zaprosil za dovoljenje, da bi smel izkoristiti njegove »Južnoslavjenske narodne popjevke«. Odgovor zagrenjenega Kuhača je bil presenetljiv; »unter keiner Bedingung« ni smel Kuba uporabiti Kuhačeve edicije, če pa bi to prepoved le prestopil, mu je starejši hrvatski kolega zagrozil s sodnijsko obravnavo.⁶ Komaj petindvajsetletni Kuba se je torej odločil, da bo iskal pesmi južnih Slovanov v njihovem življenjskem miljenju in jih zapisal naravnost »iz ust ljudstva«.⁷

Prva pot je leta 1888 vodila Kubo na Kranjsko in Primorsko. Njegov zasebni dnevnik in potopisne črtice kažejo, da je bil očaran z naravnimi lepotami te »čudovite deželice raritet in posebnosti«, obenem pa je težko prenašal močan vpliv nemškega elementa med slovenskim prebivalstvom. Povrh je na Gorenjskem zaman iskal izvirno ljudsko pesem, ki so jo že izpodrinile poljudne popevke. Več sreče je imel na Notranjskem, Dolenjskem in Primorskem, zlasti zadovoljen pa je bil v Beli krajini. Tam je navezal bližnje stike z vaškimi ljudmi in je z zanimanjem beležil njihove nazore o možnosti slovensko-češkega političnega sodelovanja.⁹ Julija 1889 je bil Kuba na slovenskih tleh že drugič, da bi se seznanil še s Koroško in južno Štajersko, kjer je še močnejše občutil germanizacijski pritisk in »nemškutarjenje« odrojenih Slovencev.¹⁰ Tem bolj je spoštoval »slovenskega patriarha« Davorina Trstenjaka, ki ga je takrat spoznal in ga cenil kot zgled narodnega preporoditelja.¹¹

Kmalu nato je prvič obiskal Hrvaško in se osebno seznanil z Josipom Jurajem Strossmayerjem.¹² V letih 1890–1891 ga je privlačevala predvsem Črna Gora, kjer je bil, kolikor mi je znano, prvi folklorist, ki je sistematično zapisoval ljudske pesmi. Plodovi teh raziskav so bili tako bogati, da so kar presenetili Prago. Izreden uspeh so imeli koncerti črnogorskih pesmi v izvedbi pozneje svetovno priznanega wagnerjevskega tenorja Karla Buriana, prav tako kot razstava Kubovih slik in zbranih ljudskih glasbil. Ustvarjalni spektrum L. Kube se je na začetku 90. let znatno razširil, izšel je njegov prvi knjižni potopis »Na Černé Hoře«.¹³ Obenem se je Kuba skušal orientirati v politični situaciji jugoslovanskih narodov. Zlasti v Dalmaciji je

⁵ Osnovne podatke o življenju in delu L. Kube so zbrali zlasti sledeči avtorji: J. Páta, Ludvík Kuba, Stručný nářes života a díla, Praha 1926; F. Kovárna, Ludvík Kuba, Praha 1935; I. I. Lapšin, Ludvík Kuba – sobiratel' narodnyh pesen, Slavia 15, 1937, s. 87–102; M. Mičko – V. Nezval – J. Seifert – V. V. Štech, Ludvík Kuba, malíř, Praha 1946; V. V. Štech, Ludvík Kuba, Praha 1949; M. Mičko, Národní umělec Ludvík Kuba, Praha 1950; P. Eisner, Cestopisy Ludvíka Kuby. In: L. Kuba, Křiřem krářem slovanským světem, Praha 1956, s. 7–23; J. Stanislav, Ludvík Kuba – zakladatel slovanské hudební folkloristiky, Praha 1963. – Odnosu L. Kube do južnih Slovanov sem posvetil sledeče razprave: Ludvík Kuba a Jihoslované, Přehled kulturních, literárních a školských otázek VIII, Daruvar 1973, s. 9–26; Jihoslované v literárním díle Ludvíka Kuby, Přehled kulturních, literárních a školských otázek X, Daruvar 1977, s. 68–88; K pramenné základně bádání o životě a díle Ludvíka Kuby. In: Ludvík Kuba a slovanská etnografie II, s. 169–177. V teh razpravah so navedeni bolj podrobni podatki o virih in literaturi.

⁶ L. Kuba, Několik slov ku dokončení Slovanstva ve svých zpěvech, Listy Hudební matice 2, 1923, s. 40; o Kubovem odnosu do F. Kuhača: J. Pánek, Ludvík Kuba a Jihoslované, s. 11.

⁷ L. Kuba, Moje styky s jihem slovanským, Československo-jihoslovanská liga 3, 1923, s. 25–26.

⁸ L. Kuba, Rybníčané v Krajíně, Květy 18, 1896, II. pol., s. 730.

⁹ L. Kuba, V nebezpečném kraji, Episodka z cest po Bílé Krajíně, Květy 12, 1890, II. pol. s. 723.

¹⁰ O tem je L. Kuba pisal v rokopisnem dnevniku, ohranjenem v njegovi zapuščini (v lastnini umetnikovega sina YUDr. Ludvíka Kube, ki mi je pred leti ljubeznivo omogočil podrobno se seznaniti z vso literarno zapuščino L. Kube); dnevnik je deloma izdal J. Stanislav, Ludvík Kuba – zakladatel slovanské hudební folkloristiky, s. 414–438; o narodnostnih razmerah v Sloveniji prav tam, s. 423.

¹¹ L. Kuba, Davorin Trstenjak. Vzpomínka z cest po jižním Štýrsku, Osvěta 20, 1890, s. 267–272; isti, Za † Davorinem Trstenjakem, patriarchou slovinským, Národní listy 30, 1890, řt. 54, s. 1, 24. II.

¹² L. Kuba Moje styky s jihem slovanským, s. 25; isti, Cesty za slovanskou písni. 1885–1929, Praha 1953, s. 378 sl.

¹³ L. Kuba, Na Černé Hoře. Cesty podniknuté za účelem sbírání národních písni roku 1890 a 1891, Praha 1892; isti, Zaslhlá paleta, s. 148 sl.

nehote opazoval napetost med Hrvati in Srbi ter je v takrat visoko cenjeni reviji *Slovanský přehled* izrazil svoje stališče do srbsko-hrvatskih nesporazumov. Sodil je, da jih ni mogoče premagati na drug način kot z zamenjavo klerikalcev s posvetnimi političnimi delavci in z razčistitvijo vzajemnega razmerja v skupni jugoslovanski državi.¹⁴ Z nekoliko poenostavljenimi, vendar zanimivimi pogledi je L. Kuba opozoril nase tudi jugoslovanske politike, od katerih je Stjepan Radić takole ocenil njegovo mnenje – »duboki češki sud o Dalmatinskoj Hrvatskoj«: »U toj glazbenoj študiji . . . ima na više mjesta tako dubokih opazaka i misli, te se čovjek u jednu ruku mora porađovati, što je glazbenik Čeh pogledao u našu narodnu dušu, kako to na žalost ne umiju, ili ne će ni naši političari, a u drugu ruku živo te zaboli, da je to strašna i gorka istina, koju nam slavenski brat otkriva, makar on to i čini kao uzput i naravski vrlo obzirno.«¹⁵

Najljubši med jugoslovanskimi deželami sta bili L. Kubi Bosna in Hercegovina. Prvič ju je kratko obiskal leta 1892 in je navezal stik s takratnim ravnateljem Zemaljskega muzeja v Sarajevu Konstantinom Hörmantom, ki mu je za prihodnje leto 1893 zagotovil najboljše delovne pogoje. Prej je Kuba moral financirati svoja raziskovalna potovanja iz dobička literarnih honorarjev, tokrat ga je sarajevski muzej zadostno plačal in mu je tudi organizacijsko pomagal. Štirimesečno naporno delo je prineslo občudovanja vredne plodove – več kot 1120 pesmi z besedili in harmonizacijo, zbirko, ki je še danes zakladnica bosansko-hercegove glasbene folkloristike.¹⁶ Čeprav je Kuba navezal s Hörmantom prijateljske vezi, je odklonil njegovo drugo povabilo in ni sprejel uredniškega mesta pri sarajevski reviji *Nada*.¹⁷ Želel je predvsem dopolniti gradivo za »Slovanstvo« z zbiranjem pesmi v Srbiji (1895) in po dolgem odmoru še na Kosovem in v Makedoniji (1925, 1927).¹⁸

Rezultati omenjenih in nekaj drugih potovanj L. Kube na jugoslovansko področje so izjemno bogati. V obdobju 1888–1927 je zbral in zapisal okrog 2800 pesmi, ustvaril je najmanj 450 slik z jugoslovansko tematiko, izdal (razen zbornikov pesmi) šest potopisnih knjig in sintetično monografijo o jugoslovanski ljudski pesmi, v časopisih je objavil približno 200 študij, člankov in črtic, priredil je vrsto predavanj za javnost, pozneje tudi za radio.¹⁹

Kubovo največje delo – »Slovanstvo ve svých zpěvech« – je bilo zasnovano na predstavah mladega idealista, ki je bil pripravljen posvetiti vse svoje moči in denar za uresničitev edinstvene sanje. Spočetka je pridobil 1400 abonentov in se je zdelo, da bo projekt denarno zagotovljen. Češki bralci pa so se zanimali predvsem za prve knjige, ki so prinašale bolj znano gradivo. Ko pa se je edicija osredotočila na jugoslovanska besedila in napeve, kar je bilo oboje tematsko bolj zahtevno, se je znižalo število abonentov na pičlih 300. Kuba se je obrnil s prošnjo za pomoč na Češko akademijo znanosti in umetnosti v Pragi, toda ni našel razumevanja. Celo predstavnik Akademije, skladatelj Antonín Dvořák, je izjavil, da je »Slovanstvo« Kubov »osebni plezir«, kar je mladega navdušenca hudo prizadelo. Po izdaji slovenskih, črnogorskih, hrvaških in dalmatinskih pesmi je bil Kuba finančno tako izčrpan, da je moral tiskanje ustaviti. Šele po nastanku Českoslovaške republike je dobil novo upanje. Oživljeni kontakti z Jugoslavijo, podpora praške Glasbene matice, zdaj tudi Češke akademije in na koncu še predsednika T. G. Masaryka je omogočila izdati ostale knjige, posvečene Srbiji, Bosni in Hercegovini, Stari Srbiji ter Makedoniji (1923–1928).²⁰

Po več kot štiridesetih letih je bilo zaključeno najbolj obsežno češko glasbeno delo, ki je poskušalo ohraniti za bodočnost ljudsko pesem slovanskih – zlasti pa jugoslovanskih – naro-

¹⁴ L. Kuba, *Dojmy z Dalmacie, Slovanský přehled* 2, 1899–1900, s. 135–142.

¹⁵ S. Radić, *Duboki češki sud o Dalmatinskoj Hrvatskoj*, *Hrvatska misao* 3, 1904, s. 695–703, zlasti s. 695.

¹⁶ Prvotna izdaja 965 pesmi: L. Kuba, *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine*, *Zemaljski glasnik*, Sarajevo 1906–1909; drugo, dopolnjeno izdajo je pripravil C. Rihtman (ed.), L. Kuba, *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1984.

¹⁷ L. Kuba, Kosta Hörmant. In: *Čtení o Bosně a Hercegovině. Cesty z roku 1893–1896*, Praha 1937, s. 221–229. Osebnost K. Hörmanta in Kubovo sodelovanje z njim je kritično presodil M. Kvapil v razpravi *Časopis Nada a česká literatura (1895–1903)*. In: M. Kvapil, *Pokrokové tradice česko-jugoslávských literárních vztahů*, Praha 1988, s. 114–119.

¹⁸ L. Kuba, *Lidové hudební umění v Makedonii a Starém Srbsku*. Zpráva o cestě z r. 1925, *Slovanský přehled* 18, 1926, s. 654–666; isti, *Čtení o Starém Srbsku*. Cesty a studie z roku 1890–1927, Praha 1932; isti, *Čtení o Makedonii*. Cesty a studie z roku 1925–1927, Praha 1932.

¹⁹ Bibliografijo leposlovnega in znanstvenega dela (vštevši melografske zapise) sem uvrstil v razpravo *Jihoslované v literárním díle Ludvíka Kuby* (gelj opombo 5); seznam Kubovih slik z jugoslovansko tematiko, ki so nastali vzporedno z literarnim ustvarjanjem, je naveden v knjigi *Ludvík Kuba malíř*. Praha 1946.

²⁰ *Jugoslovanský del* »Slovanstva ve svých zpěvech« vsebuje knjige: I. *Písne slovinské*, Poděbrady 1890; II. *Písne černo-horské*, Poděbrady 1890; III. *Písne charvatské*, Poděbrady 1892; IV. *Písne dalmatské*, Poděbrady 1892; V. *Písne srbské z království*, Praha 1923; VI. *Písne bosensko-hercegoveké*, Praha 1927; VII. *Písne za Starého Srbska*, Praha 1928; VIII. *Písne makedonské*, Praha 1928; IX. *Písne bulharské*, Praha 1929.

dov, obenem pa jo poživiti s Kubovo harmonizacijo ter jo približati češki publiki. Razumljivo je, da je prav kompromis med etnografskim in popularizacijskim vidikom zbirko poškodoval. Prevelik obzir, s katerim je Kuba pristopil k harmonizaciji, je omogočil ohraniti odlično dokumentacijo o ljudski pesmi, samo v majhni meri pa ji je pomagal na koncertne odre. Prav v Kubovem času sta na Češkem nastopila glasbena skladatelja Leoš Janáček in Vítězslav Novák, ki sta znala z ljudsko pesmijo prodreti v javnost veliko bolj uspešno kot L. Kuba s »Slovanstvom«. Največja odlika njegove zbirke je torej dejstvo, da predstavlja neprecenljiv prispevek k poznavanju starejše duhovne kulture južnih Slovanov.²¹

Ob svojem zaključku je doseglo »Slovanstvo« še političen, dokaj paradoksalen odmev. Kuba se namreč ni strinjal z oficialno teorijo beograjske vlade, ki je označevala Makedonce za del srbskega naroda. V neposrednem stiku z makedonščino je doumel, da spada med vzhodne južnoslovanske jezike, kar je v takratni terminologiji pomenilo, da je sorodna bolgarščini. Ker je to sodbo zapisal v knjigo makedonskih pesmi, v kateri je bil omenjen kot mecen predsednik T. G. Masaryk, se je jugoslovanska vlada pritožila pri češkoslovaškem poslaniku v Beogradu. Diplomatska afeta se je končala s tem, da je bil L. Kubi prepovedan vstop na jugoslovansko ozemlje. »S tem ironičnim efektom,« je zapisal L. Kuba, »je bil okrašen zaključek mojega Slovanstva, katerega odločilni del ustvarjajo prav pesmi jugoslovanskih narodov.«²² Pripomniti pa je treba, da je Kuba sprejel ta neprijazen odlok kot izraz beograjskega režima, ne pa jugoslovanskih narodov, ki jih je nadvse vzljubil. Zavrnil je bolgarsko politično propagando, ki je želela izkoristiti incident za svoje cilje, in je napisal Slovanskemu društvu v Sofiji, da mu je prav žal, ker so njegove makedonske pesmi »obudile več pozornosti, ko je koristno za slogo v družini slovanskih narodov«.²³

Znanstvene dosežke L. Kube za spoznavanje jugoslovanske ljudske pesmi je poudaril tudi III. kongres mednarodne glasbene družbe na Dunaju leta 1909.²⁴ Te zasluge so še večje, če zraven upoštevamo druge panoge Kubove dejavnosti. Poleg zapisov pesmi je istočasno nastajala zelo obsežna besedna in slikovna dokumentacija. Risbe iz 80. in prve polovice 90. let 19. stoletja so nastajale neposredno na potovanjih po slovanskem jugu in formalno niso presegale nivoja takratnega predimpresionističnega realizma. Šele pozneje, v Parizu in zlasti v Münchnu se je popolnoma razvil Kuba – slikar kot kolega Riharda Jakopiča, Matije Jame in drugih slovenskih likovnih umetnikov. Za zgodovinarja pomenijo tudi starejše risbe in akvareli dragocen vir, ampak resnične umetnine je prineslo šele drugo obdobje Kubove koncentracije na jugoslovanske motive v letih 1925–1932. Takrat je Kuba ustvaril znana olja Skopske ČrnoGORKE, Ravanica in druge slike z južnosrbsko in makedonsko tematiko. Še enkrat, v času narodno-osvobodilne borbe, se je zrel umetnik vrnil k jugoslovanski inspiraciji. Že leta 1941 je ustvaril ilustracije k »Črnogorskim junakom« Josefa Holečka, med težkimi boji leta 1943 je obudil spomine na nekdanja mostarska srečanja in je ustvaril cikel slik o Neretvi, zlasti pa simbolično delo Mostar pred vzhodom sonca.²⁵

Razstave Kubovih del v Pragi in drugih čeških mestih, ki jih je bila od leta 1890 skoraj nepregledna vrsta, so predstavljale češki publiki desetine slik z jugoslovansko tematiko. Najprej v dokumentarni, pozneje v suvereni umetniški obdelavi so predstavljale naravo, staro arhitekturo in ljudsko kulturo od Triglava do Ohrida ter v veliki meri pripomogle do ustvarjenja konkretnih predstav češkega človeka o Jugoslaviji in njenem prebivalstvu.²⁶

Vzporedno z objavljanjem ljudskih pesmi in z razstavljanjem slik je L. Kuba neprenehoma deloval tudi na književnem področju. Njegova prvotna želja, je bila, izkoristiti znanje jugoslovanske ljudske kulture v znanstvenih študijah, doživetja s potovanj pa v potopisnih črticah. Omejene publikacije možnosti pa so mu vsilile kompromis. Zraven neštevilnih strokovnih razprav je lahko objavljaval v zadostni meri samo poljudne feljtone, ustrezne za praške dnevniške revije. Takih možnosti za objave se Kuba ni mogel odpovedati, ker so zanj pomenile najbolj

²¹ Najglobljo glasbeno-kritično ocenitev Kubovega dela je napisal J. Stanislav, Ludvík Kuba – zakladatelj slovanské hudební folkloristiky, s. 53, sl., 315 sl.

²² L. Kuba, Zasláhlá paleta, s. 307.

²³ Prav tam.

²⁴ L. Kuba, Einiges über das istro-dalmatinische Lied. In: III. Kongres der Internationalen Musikgesellschaft. Bericht, Wien 1909, s. 271–276.

²⁵ L. Kuba, Zasláhlá paleta, s. 176 sl.; Ludvík, Kuba malíř, Praha 1946 (seznam Kubovega slikarskega dela).

²⁶ Kataloge številnih slikarskih razstav L. Kube hrani knjižnica Umetnostnoindustrijskega muzeja (Uměleckoprůmyslové muzeum) v Pragi.

izdaten vir za financiranje nerentabilnega »Slovanstva«. Lahko bi povedali, da je preplaval praške časopise s feljtoni, ki so mu zagotavljali kruh. Njegovo umetniško hotenje pa mu ni dovolilo utoniti v navadni frazeologiji ter novinarski maniri. Kmalu je našel lastno metodo in stil, v katerem je verbalni opis in faktografsko osnovano razlago kombiniral z vizualnim ter glasbenim občutkom predmeta in miljeja; enciklopedično znanje nekaj disciplin pa je olajševal s pristnimi osebnimi doživetji. Na ta način je prav na jugoslovanskem kulturno-zgodovinskem in potopisnem gradivu ustvaril svojevrsten, v češki književnosti edinstven tip feljtona. Z njim se uvršča poleg Jana Nerude in Karla Čapka med mojstre tega žanra.²⁷

Pretežno umetniškemu značaju L. Kube je prav tak stil odgovarjal bolje kot sistematičen potopis, s katerim se je predstavil že leta 1892 v zajetni knjigi »Na Černé Hoře«. Veliko večji uspeh je pozneje požel s petimi knjigami zbranih feljtonov, posvečenih Stari Srbiji, Makedoniji, Dalmaciji ter Bosni in Hercegovini, v posebnem izboru pa še vsem jugoslovanskim deželam (1932–1937). Ta dela so postala kompleksen izraz dolgoletnega glasbenega, slikarskega in pisateljskega zanimanja za jugoslovanske dežele. Še danes predstavljajo najbolj slikovito in najbolj celovito podobo ljudske kulture južnih Slovanov, ki jo premore češka književnost.²⁸

Če želimo za zaključek označiti mesto L. Kube v razvoju češko-jugoslovanskih kulturnih vezi, ga moramo najprej vsaj na kratko primerjati z drugimi pomembnejšimi predstavniki te vzajemnosti; zlasti gre za predhodnike in sodobnike na češki strani, torej za ustvarjalce, ki so delovali v približno enakih družbenih pogojih. Po prevladajoči usmerjenosti lahko razdelimo protagoniste češko-jugoslovanske kulturne vzajemnosti v tri skupine. V prvo, zelo močno skupino spadajo znanstveniki in leposlovci z znanstvenimi ambicijami, ki so navezovali na tradicije češke slavistike. To *znanstveno*, pretežno *filološko-zgodovinsko* smer predstavljajo med drugimi zlasti Pavel Josef Šafařík in njegov nečak Janko Šafařík (Šafárik), František Ladislav Čelakovský, Konstantin Jireček in pravni zgodovinar Karel Kadlec, ki so poskušali z različnih strani obrazložiti preteklost in sodobnost jugoslovanskih narodov. Druga skupina je bila bližja *poljudnemu* dojemanju jugoslovanske problematike in njen cilj je bil predvsem razširiti poznavanje južnih Slovanov v češkem okolju in na ta način pospeševati zблиževanje med našimi narodi. Taki kulturni delavci kot Josef Holeček, Jan Václav Lego, Jan Hudec ali Gabriela Preissová so želeli posredovati osebne izkušnje z lastnimi leposlovnimi deli in so prevajali najbolj aktualne knjige jugoslovanskega izvora v češčino.²⁹ Tretja, *likovno* usmerjena skupina je ponujala svoje predstave o jugoslovanskem prostoru in njegovem prebivalstvu predvsem v obliki slik; v drugi polovici 19. stoletja se je usmerjala zlasti k heroizmu protiosmanskega boja. Najbolj izrazita osebnost te smeri je bil nedvomno Jaroslav Čermák, ki je ustvarjal romantično obarvane slike črnogorskih junakov. Našli bi pa še druge zanimive umetnike; med njimi zasluži posebno pozornost pozabljeni moravski slikar František Bohumír Zvěřina, ki je deloval kot srednješolski profesor tudi na slovenskih tleh – v Gorici (1865–1870) in v Mariboru (1870–1871).³⁰

Z Ludvíkom Kubo je stopila v razvoj češko-jugoslovanske vzajemnosti drugačna osebnost, ki se ni dala omejevati z razčlenitvijo znanstvenih disciplin, niti z mejo med znanostjo in umetnostjo. Prav tako se ni koncentrirala samo na del jugoslovanskega teritorija, temveč ga je želela zajeti v razsežnosti vseh narodov in vseh dežel. Izredno močna umetnostna težnja je vodila L. Kubo do celotnega prijema kulture južnih Slovanov v vseh osnovnih oblikah, kajpada s posebnim poudarkom na ljudski kulturi. Kuba je znal združiti literarni, glasbeni in likovni pristop do kulturnega razvoja, obenem pa povezati umetniške in znanstvene metode. Oboje mu je dovolilo, da se je najbolj od vseh Čehov približal kompleksnemu dojemanju jugoslovanskih narodov. V tem smislu je značilna metodika. L. Kube merila v bodočnost, k interdisciplinarni sintezi.

²⁷ P. Eisner, *Cestopisy Ludvíka Kuby*; J. Pánek, *Jihoslované v literárním díle Ludvíka Kuby* (glej opombo 3).

²⁸ *Potopisne knihy L. Kube: Na Černé Hoře*, Praha 1892; *Čtení o Makedonii*, Praha 1932; *Čtení o Starém Srbsku*, Praha 1932; *Čtení o Dalmácii*, Praha 1936; *Čtení o Bosně a Hercegovině*, Praha 1937; *Cesty za slovanskou píseň. 1885–1929. II. Slovanský jih*, Praha 1935; 2. izdaja: Praha 1953; izbor iz potopisnih proz: *Křížem krážem slovanským světem*, Praha 1956.

²⁹ Osnovne podatke o posameznikih kulturnih delavcih in bibliografijo navaja pregledno delo Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918 (urednik V. Žáček), Praha 1975, s. 397–402, 530–542, 598–604.

³⁰ Prim. V. Černý – F. V. Mokry – V. Náprstek, *Život a dílo Jaroslava Čermáka. I–II*, Praha 1930; M. Němcová-Zvěřinová, *Malíř F. B. Zvěřina a Balkán*, Adamov 1970; ista, *Cesty F. B. Zvěřiny po Balkáně. Hrotovice 1974; kritická ocena teh del: J. Pánek, Tři publikace o malíři. F. B. Zvěřinovi. Přehled kulturních, literárních a školních otázek XII*, Daruvar 1982, s. 60–63.

Kubovi sodobniki so govorili o tem, da je opravil delo, ki so ga pri večjih narodih urešničevale cele akademije.³¹ Važno je bilo, da je to veliko delo izvedel tudi po materialni plati samostojno in neodvisno od uradnih institucij. Zato si je lahko privoščil v takratnih čeških razmerah izredno nonkonformnost, ki je postala ena od značilnih črt Kubovega dožemanja češko-jugoslovanske vzajemnosti. Kuba je znal biti zelo kritičen do čeških razmer, prav tako kot do režima v okupirani Bosni in Hercegovini ali pozneje do vlade Kraljevine Jugoslavije. Konflikti s sodobnimi predstavniki moči so sicer L. Kubi prinašali težave, niso ga pa prisilili do spremembe stališča. Kuba je v bistvu očrtal koncept kulturne vzajemnosti med Čehi in Jugoslovani, ki je bil osnovan na medsebojnem poznavanju, skupnih interesih in podpori teh narodov, v bodočnosti pa naj bi ostal neodvisen od državnega okvira, ki v njem naši narodi živijo. Ta koncept se je izkazal kot izraz realnih možnosti tako na prelomu stoletja kot v dobi med svetovnimi vojnami, ko se ni posrečilo zasidrati meddržavni značaj češkoslovaško-jugoslovanskih kulturnih odnosov.³²

Na koncu je treba poudariti še eno dejstvo. Čeprav je L. Kuba največji del svojega opusa posvetil Jugoslovanom, namerno nikoli ni postal »jugoslavist«. Izšel je sicer iz slovanske orientacije in je hotel pomagati slovanskim narodom do boljše bodočnosti, vedno bolj pa je mislil na delež naših narodov v razvoju evropske in svetovne civilizacije. S tem je temeljito razširil obzorja bilateralnih kulturnih odnosov in jim določil okvir, ki ostaja še danes aktualen.

³¹ J. Páta, Ludvík Kuba, Praha 1926, *passim*; podobno oceno je prinesel tudi zajeten zbornik Ludvík Kuba malíř, Praha 1946.

³² O tem je pred kratkim pisal A. Skoupý. *Jednání o československo-jugoslávské kulturní spolupráci v období 1918–1938*, Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Facultas Philosophica, Historica 23, 1986, s. 55–65.

Zusammenfassung

LUDVÍK KUBA UND SEINE BEDEUTUNG IN DER ENTWICKLUNG DER KULTURELLEN BEZIEHUNGEN ZWISCHEN TSCHECHEN UND SÜDSLAWEN

Jaroslav Pánek

Maler, Musiker, Schriftsteller, Folklorist und Melographe Ludvík Kuba (1863–1956) gehört zu den interessantesten Persönlichkeiten der tschechischen Kultur der zweiten Hälfte des 19. und der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Er ging von den Traditionen der tschechischen Nationalwiedergeburt heraus und nützte die von den westeuropäischen Impulsen beeinflusste slawische Orientierung zu der Überwindung des tschechischen kulturellen Provinzialismus aus. In seiner Zeit wurde er zu einer derjenigen seltenen universellen Persönlichkeiten, die imstande waren, ihr Programm in allen Bereichen der Kultur (Musik, Literatur und bildende Kunst) und teilweise der Politik (die den nationalen Problemen des Mittel- und Südosteuropas gewidmete Publizistik) durchzusetzen.

Der wesentliche Teil Kuba's Schaffens wurde den Südslawen gewidmet. Zur Achse seines Interesses wurde die Volkskultur, insbesondere die Volkslieder. Von der fünfzehnbändigen Sammlung »Slovanstvo ve svých zpěvech« (Die slawischen Völker in ihren Liedern, 1884–1929) betreffen insgesamt acht Bände die Völker Jugoslawiens. Kuba schuf hier eine außerordentlich reiche Dokumentation über die damals verschwindende Volkskultur der Südslawen. Diese Musik- und Textdokumentation bereicherte er noch mit seinem literarischen und malerischen Schaffen. Gerade auf der Grundlage der Balkanmotive gelang es ihm einen besonderen Typ des tschechischen Reisebeschreibungsfeuilletons zu bilden. Seine wichtigsten Feuilletons sammelte er in fünf zur Mazedonien, Altserbien, Dalmatien sowie Bosnien und Herzegowina orientierten Büchern und in einer Auswahl der Beschreibungen seiner Sammlerreisen. In Kuba's Malerei wurden am Anfang realistisch, später impressionistisch die Landschaft, Architektur, Volkstrachten und andere Folklorescheinungen der südslawischen Nationen dokumentiert.

Die Vorgänger sowie die Zeitgenossen von L. Kuba pflegten die tschechisch-südslawische kulturelle Wechselseitigkeit im Rahmen ihrer Wissenschafts- (vorwiegend philologisch-historischen), Popularisations-, Übersetzungs- bzw. kunstbildenden Spezialisierung. Kuba selbst schloß sich diesem Schema aus. Er war der einzige Repräsentant der tschechischen Kultur, der imstande war, die südslawische Kultur völlig komplex zu bewerten, und darüber hinaus noch ohne jede ihre Territorialbegrenzung (auf Grund seiner eigenen Erfahrungen kannte er das ganze Territorium des ehemaligen Jugoslawiens von Oberkrain bis Mazedonien). In seiner kulturpolitischen Konzeption war er von der Nötigkeit, einer vollen Selbständigkeit jedes slawischen Volkes überzeugt und betonte seinen Beitrag für die Entwicklung der Europa- und Weltzivilisation. Mit dieser Konzeption verbreitete er bedeutend den Rahmen der bilateralen tschechisch-südslawischen Beziehungen und bestimmte ihnen die bisher aktuelle Bedeutung.